

Égzörgések halkuló moraja

(Egy bölcsészhallgató feljegyzései)

1969 augusztusában költöztem haza Kaposvárról, és ősszel beiratkoztam az újvidéki Magyar Tanszékre. 1968 rebellis szelleme még élt ugyan, de napról napra kisebb volt a lángja, mígnem elhalt teljesen. Az akkori fiatalok többségéhez hasonlóan én magam is telve voltam újbaloldali illúziókkal és reményekkel, melyek egyszerre opponáltak a keleti kommunista gyakorlattal, de a nyugati kapitalizmussal is, mi több, az idehaza a lehetséges berendezések legjobbjának kikiáltott jugoszláv öngazgatású szocializmussal is. Akkoriban mindenki az általános érvényű, világmegváltó megoldást kereste, és a különféle nézetű, egymással is heves vitákat folytató baloldali filozófusok és teoretikusok némi túlzással majdnem olyan kapósak voltak a fiatal értelmiségiek között, mint a nap mint nap várt újabbnál újabb zenei örületek sztárjai. (Ma, ötvennyolc évesen, egy saját hazugságaiba bonyolódott, hisztérikus globális világ fáradt és cinikus foglyaként egyszerre megmosolygom, de irigylem is azt a fiatalembert és társait, aki voltam, akik voltunk.) 1972-ben több hónapig az újvidéki Ifjúsági Tribün magyar szerkesztőségét vezettem Kovács Nándorral, Vékás Jánossal, Marcsók Vilmával — ma mindnyájan ismert szereplői a közéletnek. Az általános politikai légkör azonban egyre kedvezőtlenebbül alakult, s ki előbb, ki később, de igyekezett messzebb húzódni Újvidéktől. Ha mindehhez hozzágondolja az olvasó a dél-bácskai limesek fullasztó légkörét és mindent ellepő, rendületlen szítáló porát, akkor máris adóttak azok a díszletek és jelmezek, amelyek ismerete talán szükséges ahhoz, hogy elfogultan vagy elfogulatlanul értelmezni tudja azt a keveset, ami egykori jegyzetfüzeteim sárguló lapjain rendszertelenül és foghíjasan feljegyezve megmaradt. A sok, mai szemmel nézve már érdektelen okoskodás mellett egy-két részlet talán megérdemli a figyelmet.

(A szerző)

1969. november 10.

Karel Košík: A hatalom válsága (Új Symposion 42. sz.)

Alapvető hibája: a hatalmat elvonatkoztatva, mint fikciót vizsgálja. Így arra a kérdésre, hogy mik a hatalom belső korlátai, hathatós választ nem talál; nem is találhat, hisz a hatalom módszertani probléma. Ergo: melyik osztály hatalma? — Tehát a hatalom válsága melyik osztály (v. réteg) hatalmának válsága?

A Košík által vizsgált politikai válság nem a hatalom válságából adódik, inkább a bürokrácia hatalmának csökkenéséből, ami együtt jár a széles tömegek befolyásának, ha úgy tetszik, hatalmának erősödésével. A fiktív vizsgálat érezhető az „emberi lényeg” és a forradalom problémájánál is. — Az izgalmas és egyben jó rész az „emberi lényeg” Gramsci-, ill. Machiavelli-féle koncepciójának bemutatása. Valóban megváltozik az „emberi lényeg” a körülmények, társadalmi-politikai változások hatására, vagy csupán adottságként, állandó szubjektív körülményként létezik?

1969. november 29.

Korunk és az erkölcs. Etikai vita a Gramsci Intézetben. (Garaudy, Sartre, Luporini, Schaff, Košík, Galvano della Volpe.)

Garaudy: „... mozgató és teremtő *alanyai* vagyunk történelmünknek, nem pedig *tárgyai*.” Ergo: a világ megváltoztatható.

Megállapítja, hogy a marxizmus nem kritika-előtti filozófia, és nem is Hegel rendszerének fonákja.

Tehát az erkölcsöt nem a természet biztosítja, hanem a kultúra teremti meg.

1969 vége (?)

INDEX-betiltás stb.

A harc ma a „kis”- és „közép”-bürokraták ellen folyik, s nehezebb talán, mint az „ászok” lefegyverzése. A cél az egyébként jogtalan és indokolatlan betiltással az volt, hogy az egyetemi (és városi, tartományi) bürokraták részére új, kedvező légkör alakuljon ki.

Mali elvtárs még a Komunist cikkírójával sem átallott vitázni, annak ellenére, hogy a vak is látja, nincsen igaza.

A cél: elfojtani a bírálatot, az egyetemista bírálatot. E cél érdekében „tisztították meg” a pártszerve-

zetet a „káros elemektől”, fölhasználva minden eszközt, még a rágalalmazást is. A kérdés: ki a „káros elem” a pártszervezeten belül, ki a veszélyes társalmunkra? Az, aki bírál, vagy az, aki elfojtja a bírálatot?

1970 eleje

Antonio Gramsci: Filozófiai írások

A marxizmus túlhaladottsága is egy bizonyos fokon szükségszerűen bekövetkezik. Miért? — Mert a marxizmus is osztályfilozófia.

Gramsci nem a «magánvaló létet», az ember nélküli objektív valóságot tagadja. Bár a szöveg (206-207. oldal) könnyen félreérthető. Inkább a jelenségek ember nélküli felfogásának tagadója. Mit ért ez alatt? Elképzelhető az ember nélküli objektív valóság, de ezt az ember nélküli objektív valóságot csak az ember képes elképzelni, felfogni, tudatosítani. (Althusser és a többiek számára a félreértések a nehézkes szöveg felületes értelmezéséből fakadnak, vagyis a filozófus szavait «betű szerint» értelmezik, ahelyett, hogy kibogoznák...)

1971. március 22.

Lukácsnak a «csak a realizmus = művészet» elve és Garaudynek a «minden művészet = realizmus» nézete végeredményben egyazon gyökérből táplálkozik.

Stílus és magatartás egyazon dolog két oldala. Ez a dolog a műalkotás. A két oldal szembeállításuk önkényes; absztrakció. (A magatartás fogalmának elkenése.)

1971. május 23.

Josip Broz Tito (Magyar Szó):

«Nem az adminisztratív rendszernek, hanem az osztályjellegnek adok előnyt, annak, hogy a munkásosztály legyen a legfontosabb tényező.»

Hajaj...

1971. május 29.

Elidegenedés előli elidegenedett menekülés a «fetiszizált jövőbe». Az individuum nem a jelenel, hanem a jövővel számol, s mivel azt tételezi fel, ami nincs, viszont tagadja azt, ami van, élete a semmiben, a nem autentikusságban zajlik. (Lásd Karel Košík: A konkrét dialektikája)

1971. július

Maradandó hatás és elavulás. — Lukács nem magyarázza meg kimerítően. Maradandó hatás < esztétikum. Az esztétikum viszont függ: 1. a valóságban létező ellentétek felismerése 2. és megformálása az ellentétek kifejtésén keresztül. (Persze az egész csak nagy vonalakban és általánosságban van így.) Az esztétikai hatás koronként változhat, de a hatást

kiváltó (vagy nem kiváltó) alkotás ugyanaz, csak a rezonátor (a kor, a társadalom, az egyes ember) más. Az esztétikum egyáltalán nem függ attól, hogy a műalkotás egyes korok számára ad-e receptet vagy sem. Az esztétikumot kiváltó okok struktúrája még nem egyenlő a hatással. Az esztétikum «titka» legalább annyira keresendő a műalkotáson kívül, mint a műalkotás «külső» és «belső» struktúráiban.

1971. augusztus

Feuerbach (A kereszténység lényege) bírálja Hegelt, mert az «az embernek istenről való tudatát isten öntudatává teszi.»

Érdemes lenne foglalkozni az őskereszténységgel mint a kereszténység forradalmi szakaszával, és összehasonlítani a (későbbi) teológusok szofizmáival. Bizonyos, hogy 1. a Biblia nem teljesen fedi az őskereszténység ideológiai sokrétűségét, hogy 2. a teológusok kereszténysége nem egyenlő a Bibliáéval, hogy 3. a 'köznapis gondolkodás' vallása nem a teológusok, sem pedig a Biblia kereszténysége.

1971. október 6.

Tézisek a bürokráciáról (vázlat)

1. Mindaddig, amíg a bürokráciát mint osztályt akarják felfogni, nem lesznek képesek megoldani a bürokrácia új meg új „feltámadását”, s a bürokrácia elleni harc nem válik gyakorlattá, vagyis megmarad a szocialista frázisok szintjén. Másrészt érthetlenné válik, hogy a bürokrácia mint külön osztály, hogyan és miért „furakodik be” a munkásmozgalom szervezeteibe. Nebojša Popov tanulmányának (Új Symposium, 74. sz.) ez a legfőbb fogyatékosága.

2. A centralizált, felülről irányított gazdasági és politikai gyakorlat következménye a bürokratizmus és a bürokrata típusok megjelenése. Tehát nem Sztálin stb. személyes hibája a sztálinizmus és bürokrácia létrejötte, mint azt a hruscsovi felemás kritika bizonygatta, sem nem a burzsoázia ügynökeinek beszivárgása a kommunisták szervezeteibe, sem pedig az ún. politikai osztályé (Đilas), hanem az adott termelési viszonyokból eredő, s hatalmát azokra alapozó, osztályától elszakadt rétegé. Melyek azok a termelési viszonyok, amelyek végeredményben okai a bürokráciának? Elsősorban az irányítási (munkamegosztási), másrészt azonban az elosztási (redistribúciós) és a tulajdonviszonyok.

3. Az öngazgatás jelenlegi formái atomizálják a munkásosztályt, de atomizálják a bürokráciát is. Különböző bürokrata csoportok szembenállása: állami, vállalati, pártbürokrácia, területi, gazdasági ágazatok szerinti és nemzeti érdekelletétek. Következmények: 1. túltermelés egyfelől, hiánygazdálkodás másfelől; 2. infláció mint a tőke-elértéktelenítés egyik for-

mája, ugyanakkor nagy behozatal, tőkekiáramlás, fizetésképtelenség. A következmények következményei: a csoportérdekek terebélyesednek a bürokrácián belül, vagyis lokális, városi, nemzeti, köztársasági színezetet kapnak. A bürokrácia saját partikuláris céljaira előkotorja a megkopott nemzeti jelszavakat, sőt szocialista frazeológiával vegyíti. Támogatókra talál a kispolgárság, parasztság, értelmiség, de a munkásság köréből is. Kieleződnék az ellentétek minden téren. Ezt követik a párton belüli tisztogatások, vagy ezek csődje után a külföldi támogatással polgári módon bekövetkező hatalommegosztás. A piaci gazdálkodás és az árutermelés hatása a termelésre kétarcú, jelenlegi formájában anarchizálólólag hat.

1972. január 9.

Beszéltem Kováccsal és Bognárral. (Kovács Nándorról és Bognár Antalról van szó — Cs.B. megjegyzése) Bognárt megválasztották a Sympó (Új Symposium) szerkesztőjévé. Ez várható is volt. Elsősorban az én estem (MI A NACIONALIZMUS? — Vitaest az újvidéki Ifjúsági Tribünön — Cs. B. megjegyzése) végett mentem ki hozzájuk. Sokat mondani nem tudtak. Egyébként használható emberek, Nándor inkább érzelmi síkról közeledik a dolgokhoz, míg Bognár éleslátóbb, kritikusabb.

1972. január 14.

„Nacionalista tehát az, aki olyan kérdésekben, melyeket mindennapinak, természetesnek kellene találni, elkülönülési szándékot lát.”

Az este lezajlott a vita a nacionalizmusról. Ágoston Mihálynak igaza volt, mikor személyes beszélgetésünk során figyelmeztetett, hogy a témát jelen pillanatban erőltetettnek érzi. Vita nehezen alakult ki, bár a felvezetésben igyekeztem élesen fogalmazni, s lehetőleg a kérdéseket nyitva hagyni. Sztánicsics András később bele is akaszzkodott — egy huszárvágással kitértem a vita elől. Fölösleges lett volna nekem kezdeni dialógusba. Felszólaltak: Bálint István — átfogó akart lenni, de tipikus újságírói felületességbe ragadt; Pásztor László — „megpedzette” az ún. aktuális eseményeket (Magyar Nyelvművelő Egyesület, egyetemista lap magyarul, Híd stb.). Vlado Popin — Sokat és sokáig beszélt. Felhívta a figyelmet Varga László könyvére, melyen most dolgozik a szerző, s amelyben a jugoszláviai magyar nacionalizmus válfajaival foglalkozik. Sztánicsics András — Amit mondott, igaz, de túlon túl általános. Számomra a legfőbb megállapítása az volt, hogy e témát nem lehet egyetlen esten kimeríteni; javasolta, szervezzünk előadássorozatot. (Meg kell fontolni.) Ágoston András — Ő a saját lábára támaszkodva próbált beszélni a létező magyar nacionalizmusról s okairól. Megkülön-

böztette a „kis” és a „nagy” nemzetek nacionalizmusát, mivel a „nagy” nemzetek körében élő nacionalizmus előidézője lehet a másik fajta nacionalizmusnak. Végel László — A nacionalizmus elleni küzdelem elképzelhetetlen a középosztály, a bürokrácia egy része, a kispolgárság elleni gyakorlati harc nélkül. Ez a veleje a mondanivalójának. Beszélt a Tribünről is, és kiemelte annak internacionalista szellemét. (Valóban kitűnő közösség a Tribün, hasonló jellegű csoportokat kéne szervezni vidéken is. Temerinben is.) Bosnyák István — Kiegészítésként Végel és Popin felszólalásához hozzátette, hogy a nacionalizmus megfertőzheti a munkásosztályt, sőt akár a munkáspártot, vagy annak egyes részeit is. Meggyőző példákat hozott fel a század eleji szociáldemokráciáról, de a közelmúlt eseményeiből is.

Bosnyák is, Végel is kifejezetten nacionalistának, tehát ellenforradalminak ítélte meg a zágrábi diáksztrájkot. Még hárman vettek részt a vitában. Egy újságíró, azt gyanítom, hogy Szűcs Imre, egy ismeretlen fiatalember (Kabók István volt, akit akkor még nem ismertem — Cs. B. megjegyzése), aki nagyon nehezkesen és szétfolyóan beszélt, bár világos dolgokat is mondott, s egy egyetemista, akinek nem tudom a nevét. Kénytelen voltam beléjük fojtani a szót, bár utálok az ilyesmit, mert az est igencsak elhúzódott, s a közönség már szállingózott hazafelé.

A műsor befejezése után kaptuk kézbe a (másnap) Dnevniket. Bűnvádi eljárást indítottak Tolnai Ottó, Mandić és Rózsa Sándor ellen. Vékás sietett Alexhez (Rózsa beceneve — Cs. B. megjegyzése). Azt mondja, nagyon el van keseredve. Sajnálom ezt az embert. Egy megnyilatkozásból még nem lehet senkit sem megítélni. Alex fenyegetkedni akart azzal az írással, de nem nacionalista. Tolnai szerkesztőként nagy-nagy baklövést követett el. Ami Mandićot illeti, ott sem lenne helye bűnvádi eljárásnak.

(Utólagos megjegyzés: Ágoston Mihályt, akkori tanáromat, néhány nappal a vitaest előtt kerestem fel. Szerettem volna, ha ő is felszólal a magyar egyetem szükségességéről. Ekkorra azonban a politikai légkör már annyira fagyos volt, hogy a tanár úr — bölcsen —, úgy döntött, eljön ugyan, hogy jelenlétével támogasson bennünket, de nem fog megszólalni. Így is történt. Végel, Bosnyák, Ágoston András — akkoriban úgy éreztem — az Új Symposium betiltott számait követő hiszterizált légkörben a helyzethez alkalmazkodva, óvatosan ugyan, de a szerb hatalmi körök nacionalizmusával szembeni védelmi taktikához igazították mondanivalójukat.)

1972. január 17.

A Dolgozók 1972. január 14-i számában riport két ponyvaregény-szerkesztővel, név szerint Tomislav

Ketiggel (Dnevnik Kiadóház) és Mitar Miloševićyal. A riporternő arra keresi a választ, hogy miként tudják összeegyeztetni a szerkesztő- és művészurak e fölöttébb alantas tevékenységüket szépirodalmi működésükkel, mert állítólag annak is művelői. Mindketten a végtelékig cinikusak. Meg kell szerezni ezt a számot, s tüzetesen átolvasni a cikket, annál is inkább, mert erről még lesz szó a Tribünön.

1972. február 19.

Eper és vér. A temerini moziterem tele fiatalokkal. Szokatlan érdeklődés. Csend, figyelem. Az egyetlen „meztelen” jelenetnél éretlen megjegyzések.

Különböző reagálás a rendőrterrorra.... Azonban mindenki — a szó szoros értelemben mindenki — a főlemelő zene, a főlemelő jelenetek foglya. Mély csönd...

... A vásznon az amerikai nemzeti gárda és a rendőrök botokkal, puskaaggal ütlegelnek. Gáz. Botcsapás az ornyereggre, tarkóra, vesére, nemi szervekre.

A publikum egy részén eluralkodik a cowboyfilmhangulat — élvezik a verés látványát. (?!)

Egyébként meglepően nagy figyelemmel szemlítették a filmet. Azt hiszem, megértették. És ez mindennél fontosabb.

1972. február 20-21.

A FORUM dolgozóinak lapjában a címdalon egy ismeretlen cikkíró siránkozik azon, hogy milyen hátrányt fog okozni a ponyva megadóztatása a vállalat számára. Homályosan még az alkalmazottak csökkenéséről is ír valamit.

Azon nem siránkozik senki, hogy az igazgatónak két lakása van és villája a tengeren, s hogy a Forum a korrupció egyik fészke!

1972. február 29.

„Vigyázó szemetek Párisra vessétek!”

Május februárban? Párizs új forradalomra készül?

Robbantásokkal nem lehet megdönteni a tőke uralmát — ez igaz, de a többezer tüntető és a barikádok azt jelzik, hogy megtörténhet újra a '68-as forradalmi kísérlet. Ezért groteszkül tragikus az FKP álláspontja. Épp oly doktrinerül kezd viselkedni, mint négy évvel ezelőtt. Úgy tűnik, '68-ból (májusból és augusztusból) „semmit sem tanultak és semmit sem felejtettek”.

1972. május 30.

Kovács András tévéfilmje: Találkozás Lukács Györggyel. Második rész.

Illyés és Déry visszaemlékezései. Illyés szerint Lukács nem törődött saját belső életével.

Lukács érdekes párhuzamot vont Ady és a fiatal Babits, ill. Kosztolányi között. Babits és Kosztolányi ellenállása a kapitalizálódással inkább dzsentroid-értelmiségi magatartás, Ady azonban ezt a platformot meghaladja. Dokumentumként a Babits—Kosztolányi-levelezést említi. Érdemes lenne mindezt Ady költészetén kimutatni, mert nyilván nem lehet abszolutizálni az egész Ady-opuszra.

Fontos volt még, amit az „új mechanizmusról” mondott, bár nézete eddig is ismert volt előttem.

A végtelenségig szerénynek tűnt. Az ember nem érezte az én-én-én dölyfét, ami általában a nagy (és kicsi) művészekre, tudósokra oly jellemző.

Azután volt még valami, ami csodálatos egy nyolcvan körüli embernél: a szellemi fürgeség, vizslaság, amely egész beszélgetésében megnyilvánult. Plusz a magabiztos derű. Semmi jele a depressziónak! Sőt, hajlamos vagyok azt hinni, hogy ez már-már a fiatalok betegségévé válik. Nyilván okkal, de ez más kérdés.

1972. december 16.

Érdekes, amit Ady ír a *Petőfi nem alkuszikban*. Ti, hogy Kossuth Petőfihez képest nem több magyar XVI. Lajosnál. Ady világosan látott ebben a kérdésben, s észrevette, hogy Petőfi magányos forradalmár. Kicsit talán önmaga helyzetét is belelátta.

Horváth János téved, amikor Petőfit szerepjátással vádolja. Megtéveszti a „levegő”, a „korszellem”. Hisz '48-'49 maga a valósággá lett shakespeare-i tragédia, nem mintha tragédiát akartak volna játszani ezek az emberek, hanem mert Shakespeare már jóval előbb felfedezte a művészet számára a történelem és az egyén egy sajátos konfliktusát. Petőfi (mint Shakespeare hősei), mivel mindig a történelem hengere előtt jár (Jan Kott találó metaforája), maga után rántja a hengert, s az eltapossa, vagy ha a henger nem mozdul, így vagy úgy, de *megszakad* az erőfeszítésben.

Más kérdés, hogy '49 után ez a henger eltaposta azokat is, akik „hátulról tolták” (Kossuth, Széchenyi), de ehhez a hasonlathoz nem kell banális magyarázat.

1972. karácsony

Igaz, hogy a kincstári optimizmus általában a kényelemszeretet ideológiája, de ugyanez áll a kincstári pesszimizmusra is! Mert a passzivitás nagyon összefér a pesszimizmussal. Az optimista a „világ dolgait” másra bízta, mondván, hogy úgy is „jó kerékvágásban” haladnak a dolgok. A pesszimista ugyanezt teszi, ellenkező előjellel. Léteznek pesszimista optimisták is. Ezekből kerülnek ki a „forradalomvárók”. Ezek az úriemberek a kisujjukat sem mozdítják (tehát kénye-

lemszerető), mert a NAGY eseményre várnak, s azt is úgy képzelik el, mint egy szüzlányt. Az aprómunkától irtóznak, félnek, hogy bepiszkítják fehér kesztyűiket.

1973. január 7.

H. K.: — Rosszul teszed, hogy nem aktivizálsz magad a társadalmi munka területén. Majd aztán megkérdezik ám, hogy hol voltál, amikor zörgött az ég!

Én: — Majd meglátjuk, ha tényleg zörög az ég, hogy hol lesznek ezek?!

Nem „aktivizálok” magam! Halottá dermedve is aktívabb vagyok valamennyi arcátlan hízelgőnél! Migrénés hülyék, delírium tremenszes igazgatók, féleszű bürokraták akarnak engem cselekvésre oktatni? Ezek, akik a hascsikarást égzörgésnek vélték, és behúzták fülüket-farkukat?

1973. február 12.

„Ifjonti szép lázadások”

„Hol hát az ország?”

Majdnem teljesen a hivatalnokok bitorolják...

Valamennyien kieszközlik maguknak a függetlenséget és az abszolút hatalmat azzal az ürüggyel, hogy forradalmian cselekszenek, mintha a forradalmi hatalom öbennük lakozna.” (Saint-Just)

Rónasági bürokratáink legnagyobb dilemmája, hogy melyikük a hibás a zrenjanini diáktüntetés ki-robbanásáért, illetve kik azok, akik időben nem riadóztatták a hivatalnoki-, párt- vagy karhatalmi gépezetet. (Bár ez utóbbit csak sejteni lehet.) Egy ilyen „affér” persze jó alkalom az egymás közötti leszámolásokra is, de ezt most hagyjuk, úgysem láthatunk a kullisszák mögé.

Lássuk, mivel vádolják a kamaszokat, akik „Le az érettségivel!”, „Nem vagyunk bábok!” stb. jelszavakkal vonultak az utcára, megelégtelve a hercehurcát, amiben ugyebár, kedves Elvtársak (vagy kedves Uraim — ahogy tetszik) egy kissé érdekeltek.

A diákok, úgymond, egy társadalmi, tehát széleskörű problémát a saját ügyükként tálaltak. (S ez egyesek szemében baj!)

Megkerülték a megszokott s kényelmesebb „hivatalos” koldulást, s követelőzni volt merszük, vagy politikusi frazeológiával: „nyomást gyakoroltak” a szent és sérthetetlen képviselőkre.

Eszmeileg felkészületlenek és képzetlenek. (Talán mert megunták a lenéző vállveregetést?)

A tudósító nyilván nemcsak saját nézetét nyilvánítja ki, amikor azt kérdezi, hogy mi lenne, ha a munkások is úgy akarnák megoldani problémáikat, hogy az utcára vonulnak.

Valóban, mi is lenne?!

1973. február 16.

Az idő eltakarja az igazságot.

1973. március 2.

A kis kompromisszumok megölik az embert. Itt senki ne várjon heroikus bukást. „Minden lemondás egy kis halál.”

1973. március 11. vasárnap

Tegnap hajnalba nyúló vitába bonyolódtam Bartissal, az erdélyi költővel. Szinte mindenről beszélgettünk, a Duna-Európától kezdve a vajdasági kultúréleten át egészen a kuplerájokig. Többek között az értelmiségi magatartás, ill. hivatástudat céljáról és milyenségéről is. E körül lángoltak fel igazán a szenvedélyek. Bartis az etnikumra, az etnikai magatartásra esküdött, míg mi Pásztorral (Pásztor Lászlóról van szó. — Cs. B.) az etikaira.

Felolvasta több versét is. Azt hiszem, nem tartozik Erdélyben sem az élvonalhoz, de egy-két költeménye megragadott. Így pl. a Küszöbsorsúak is.

Becsületes szivar Bartis Ferkó, s annak tűnik társa, a szobrász is. De annyi jót elmondtak Jugoszláviáról, Vajdaságról, rólunk, hogy már kezdünk kételkedni saját látóképességünkben...

(Utólagos megjegyzések: Bartis Ferencsel Hevér János temerini házában találkoztam, ahol akkor már huzamosabb ideje egy „illegális” olvasókört „önképző egyetemet” működtettünk, melynek alapja Hevér jól felszerelt könyvtára és a saját költségén berendezett klubhelyisége volt, s ott két-három kisebb képzőművészeti kiállításra is sor került. Bizonyos jelek arra utaltak, hogy az államvédelem különös érdeklődést mutat a klub iránt, de retorzióra egyszer sem került sor. Egyik megfigyelőnk néhány évvel később lepleződött le. Háromnegyed év múlva az itt összejáró fiatalok létrehozták a temerini Irodalmi Kört s a Képzőművészek Körét, később ezekből formálódott ki a TAKT is. 1984-ben két barátommal Marosvásárhelyen találkoztam Bartissal, akit akkor már rendszeresen zaklatott a szeku.)

1973. március 21.

Egy új mítosz van születőben (ha máris meg nem kövesedett) Petőfiről, mely a forradalmár költőt népevezérként, afféle '48 - '49-es Dózsaként látatja. Ezt a mítoszt látszólag a Petőfi-életmű is táplálja. Hisz nem Petőfi volt-e az, aki hitte s kimondta, hogy nem negyven, de nyolcvan s még több ezer emberrel is állhatott volna a Rákoson március idusán, ha a helyzet úgy kívánja? S a pozsonyi országgyűlés nem rezelt-e be ijedtében pusztán a hír hallatára?

Negyvennyolc tavaszán még hályoggal a szemén jár, még nem tudja, hogy egyedül van. Bár a táma-

dások hol durván, hol körmonfont tapintatossággal megindulnak ellene s március tizenötödike vívmányai ellen is.

A reakció, mint mindig, rendet, nyugalmat és polgári biztonságot követel, a pszeudoforradalmárok a forradalmat befejezettnek tekintik.

A Pesti Hírlap így ír: „A forradalom nálunk most és ez idő szerint be van végezve...”

Milyen ismerősen hangzik! Az álforradalmárok számára a forradalom befejeződik azzal, hogy a bársonyszékek gazdát cserélnek, s eszük ágában sincs ezeket a bársonyszékeket mint régi lomokat tűzre vetni.

(Utólagos megjegyzés: Az Index nevű egyetemista lapnak szánt cikkem alapötlete volt, de valami miatt, amihez bizonyára a teljesen megmerevedett légkör is hozzájárult, sohasem került kifejtésre.)

1973. március 24.

Tétlenség = cinkosság. (Sinkó)

1973. április 16.

A Parnasszus felé. Füst Milánt mindig naiv rácsodálkozással olvasom, különösen a Hábi-Szádi óta. Van abban valami varázslatosan sámáni, ahogyan a kezei között végbemegy a hétköznapi szürkeségének metamorfózisa. Ahogyan az élet apró dolgai mögül észrevétlenül fölsejlik teljes és csodálatos nagyságában az élet, és annak igazsága, amit jobb szó híján bölcsességnek hívunk.

1973. április 20.

Kassák: Misilló királysága. 1912-ben írta. A regény záróképe meglepő rokonságot mutat József Attila Indiában, hol éjjel a vadak c. versével...

1973. május 5.

„Miért tegyen valaki jót, ha lehetősége van a rosszra?” — kérdi Atrisztotelész.

„Miért tegyen valaki rosszat, ha lehetősége van a jóra? — kérdezheti az entuziaszta.

„Miért tegyek másokkal jót, ha az nekem rossz?” — mondja a cinikus.

„Tehetek-e másokkal rosszat, ha az jó is nekem?” — így a moralista.

„Jó-e nekem, ha másokkal rosszat teszek?” — szól a humanista.

„Lehet-e a szükséges rossz jó, a szükségtelen jó rossz?” — kérdezem én.

1973. május 11.

Etikai vita a szeretetről (!) (Kovács) Lukáccsal és Katalin két konyak mellett. Lukács nem tesz különbséget az erkölcs és az erkölcsök között, ezenkívül a

normarendszer és az egyéni moralitás között. Pán-szeretetével (ezt az oldalát eddig nem ismertem) tiszteletre méltó, de furcsa is.

Szó esett még közöttünk Pásztor készülő regényéről is. Lukács is észrevette a regényindítás laposságát, amire én is felhívtam annak idején Lacika figyelmét. Mindketten jónak tartjuk a könyvet, bár én eddig nem tudtam eldönteni, hogy olvasáskor nem játszottak-e közre a feltoluló asszociációk, hiszen a hősök alteregójait szinte kivétel nélkül ismerem. Sőt! Attól félek, ha soká elhúzza a munka befejezését, még nekem is regényhősi megdicsőülésben lesz részem.

(Utólagos megjegyzés: A temerini Pásztor László — néhány év múlva az újvidéki gimnázium magyartanára — nemzedéki regénynek készült kéziratáról van szó, amit szerzőjük később sajnos megsemmisített.)

1973. május 24.

A haláltól nem félek, de nem keresem. Egész életemben lehetőségként sündörgött körülöttem. 1956-ban Pesten, két évvel korábban meg egy hatalmas farkaskutya képében.

S én simogattam, meg akartam lovagolni, le akartam győzni, mígnem rám vetette magát, belelökött a hóba, belemart a nyakamba... Apám egy vasrúddal verte agyon. S én sírtam, nem a fájdalomtól. A döglött Nérót sirattam, akkor még nem tudtam, hogy véres költő. Azon már régóta gondolkodom, hogy miért adnak kutyáknak előkelő, antik neveket? Hektor, Cézár, Néró. De Caligula nevű ebbel még nem találkoztam. De azzal már igen, hogy Kossuth-kutya. Csak-hogy az én voltam. Meg a „gembes” meg az „usztasa” is. Amikor 1969 augusztusában Pesten felszálltam a Magyarországról hazafelé tartó éjjeli vonatra. Egy középkorú nő kezdett rám szerbül ordítani, mert magyarul szólaltam meg, hogy „jó estét.”

Ha egyszer megvakulnék, s — mint Sault a damaszki úton — végigvezetnének a széles Kastélucán, ahol gyerekként poroszkáltam annyi éven át a félméteres kocsiuji porban, pusztán az illatukról fel tudnám ismerni a házakat. Nehéz őket meghatározni, mindegyik más és más, és annyira komplexek. Morvaiéké az aszalt szilváéra emlékeztet leginkább, Czakóéké talán a friss tejfölös lepényekére, de hogy a többi honnan áramlik elő, miből áll össze ez a varázs, nem tudom.

1973. június 9.

„Budapestről jelenti a TASSZ”

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága szócsövének, a Pártéletnek alapján a szovjet hírugynökség hétvégi bombahírként világgá kürtölte Hegedűs András szociológusnak, Kiss János és

Vajda Mihály filozófusoknak a pártból történt kizárását. Az ok: szembeszálltak a marxizmus-leninizmus-sal, tagadták a munkásosztály (értsd. Brezsnyev és Kádár elvtárs) vezető szerepét. Ez a Hegedűs pedig alighanem az lesz, aki állítólag '56-ban behívta az oroszokat. Mindenesetre különös, hogy most ő is Tordai Zádor sorsára jutott. Azt hiszem, mindez még mindig a „prágai tavasz” eszmei utóvédharca.

1973. június 10.

Nagy egyéniségek sorsa önmagában még nem képez irodalomtörténeti, művészeti vagy történelmi határkövet. Azonban szemmel látható, hogy az 1967-es időszak egy ilyen határkö. Egy korszak lezárása. Európa, az emberiség és a magyar kultúra óriásai dőltek ki:

Füst Milán, Sinkó, Kassák, Áprily Lajos, Kodály, Adorno, Kerouac, Sztravinszkij, B. Rusel, Lukács György, Ernst Fischer, Goldmann, Amstrong, Veres Péter, Szabó Pál, Picasso, Allende... De ez a néhány év határkö más formában is. 1967 — Izrael háborúja az arabokkal, 1968 — forradalmi kísérlet Párizsban, Belgrádban, Prágában. És a többi, ami még történt: Görögország, Indokína...

Határkö ez a pár év, amely után vagy forradalmas idők következnek keleten és nyugaton egyaránt, vagy a megújuló barbárság kora.

1973. június 16.

Bori Imre kritikai munkássága megkezdte hódító útját, noha sokszor a hagyományos irodalomtörténeti felfogások árnyékában marad, s bizony, néha eklektikus is. Amikor Füst kapcsán pl. az objektív líráról ír, akkor ezt a költészetet magasabb rendűnek véli az ún. szubjektívénál, viszont itt nem különböző korok különböző felfogásáról van szó — Füst sem az első „objektív” költő a magyar irodalomban, sőt egyáltalában nem egyoldalúan „objektív” —, hanem különböző magatartásformákról, másnemű költői szempontokról. A szubjektív lírai hangvétel nemcsak a XIX. század sajátja, mint ahogy az objektív sem a XX. sz. szülötte. Nevetséges volna, ha a Szenteleky-féle esztétikai hegycsúcsra csak egyetlen út vezetne. Sőt, egy időben több felől is megközelíthető. Elérhető szalagutakon, de fáradságos hegymászással is. És kaland lehet, ha az elének táruló tájat nézzük, de kaland lehet, ha csak feltört lábunk sajkását figyeljük, az is.

Van abban igazság, hogy az irodalomtörténet a középszerűek munkája, talán éppen azért, mert sokszor a megvalósított eredmények vizsgálata helyett megelégszik a költői kelléktár változási folyamatának vizsgálatával. Sajnos ebbe a hibába Bori is néhányszor beleesik.

Az ún. nemzeti irodalom kritikájában következetlen, de erre részletesebben ki kellene térni.

1973. június 21.

Kétsoros

szezelemkék tűznarancs:
csipkefekete döghalál

1973. június 23.

Vasárnap a szabadkaiak Temerinben bemutatták Nušić komédiáját, A gyászoló családot. Középszerű előadás, jó díszletek. Pataki kiemelkedett a többiek közül, most is. Közönség: minimális (80-90 fő.) De ezek legalább már eljutottak a drámaértésnek erre a fokára, s ez mégis vigasztaló.

A mai Magyar Szóban Ács Jóska bácsi írt egy kritikaszerelemkét az amatőrök tárlatáról. Papp Ferit emelte ki, meg Zsigát (Gyuráki Gáspár), de Kareszről (Móricz Károly) sincs rossz véleménye. Az öregek közül Fehért (Fehér Mihály) és Skrabánt (Skrabán Endre) Skrabánról érthetetlenül azt írja, hogy naiv. Dehogy naiv! Giccses.

A színházban hallom, hogy Baranyi Károly szobrai egy részét Temerinnek ajándékozza, mivel a község afféle mecénási köntöst öltött magára.

De ez igazán nagyszerű!

1973. július 7.

Meghalt a kis Czako Imre. Munka közben agyonütötte az áram. Velem, Fehér Mihállyal, Kovács Ferencsel, Ökrész Károllyal és másokkal egyik alapító tagja a Helytörténeti Múzeumnak.

1973. július 8.

Tegnap Zsigánál voltam. Megfestette eddigi legjobb képét. Két egymásba nőtt vörös arc. (Különben: hatalmas felhőszakadás, a villám ott csapkodott körülöttünk, szinte méterekkel...)

Ja, meg a Sonkás csajok! Róluk se feledkezzünk meg.

1973. július vége

A valóság művészi elsajátításánál az egy-egy kérdésre adandó válaszok még egy és ugyanazon időszakban is más-mások lehetnek, sőt szükségszerűen más-mások. Ezzel persze semmi újat sem állapítottunk meg. Az egyes—különös—általános viszonya fennáll a művészetek esetében is.

Fülep Lajos arról ír, hogy egy francia számára magától értetődik, hogy ami franciaországi, az egyben francia. Nem így Magyarországon. Tehát szükségeltetik egységes kritériumok alapján eldönteni, hogy abból, ami magyarországi, mi a magyar, s mi nem az. De ez az, ami a képzőművészetben lehetetlen, és fő-

lősleges is! (Persze Fülep nézetének a tanulmány megírásakor komoly radikális szerepe is volt, ti. eleve szemben állt mindenféle magyar „nemzeti” bekebelezési törekvéssel. Ez azonban most más kérdés.) Hiszen valószínűleg nem nemzetiségi határok miatt különbözik a felvidéki szász városok művészete a többiekétől. Inkább ezek korai polgári jellege a meghatározó. Mint ahogyan a horvát-magyar barokk közéletisége nem föltétlenül ilyen vagy olyan átvétel. Ilyen esetekben aztán vagy erőszakosan szétválasztják az egységes „képződményt” hamis nemzeti kritériumok alapján, vagy ugyancsak valamiféle nemzeti mitológia jegyében az egészet vagy ide, vagy oda sorolják be: „bekebelezik”. Amikor Fülep „magyar öntudat”-ot követel a képzőművészet formavilágában, akkor valójában nem az ideológia szolgálólányává akarja degradálni azt, hanem egyrészt az akadémikus epigonkodást veti el, másrészt a külföldmájmolás ellen folytat szabadságharcot: olyan képzőművészetet akar, amely úgy nyitott a világra és az új formai kísérletekre, hogy közben nem mond le a sajátosan hazai problémákra adandó sajátosan magyar válaszdás művészi köteletségének követelményéről. Ezt érti a nemzeti öntudat formává átlényegülése alatt, és nem a nacionalista melldőngést.

Fülep igen érdekesen veti fel (s részben meg is oldja) idő és tér problémáját a képzőművészetben. Az idő megnyilvánulását általában tagadják, ha képekről esik szó, ugyanúgy, mint ahogyan az irodalomban az idő szerepét abszolutizálják, s a műalkotás teréről megfélekednek. Az impresszionista képalkotás ideje a pillanat, a másik véglet (egyiptomiak stb.) pedig az abszolút időtlenség. Fülep szerint ezért dolgoznak a régiek egy síkban, jobban mondva, mivel egy síkban ábrázolnak, mozgó alakjaik is állónak tűnnek, az időtlenség kifejezései. (E mögött szerintem mélyebb szemléleti ok húzódik meg, hiszen egész kultúrájuk az időtlenségnek, az öröklétnak szól, gondoljunk csak a piramisokra.) A perspektivikus képalkotás a térillúzió felkeltésével képes az időnek mint folyamatnak a megjelenítésére. A tér itt is tkp. a síkban nyeri el értelmét, illúzió csupán. A történés sem történés a szó igazi értelmében; amit látunk az egy életszelet mása egy adott idő keretei között.

Brueghel kutyái, Dürer lovai is mozdulatlanok, mégis a mozgás illúzióját keltik. Nem úgy, mint Asszurbanipál vadászatán az oroszlánok vagy a paripák. Persze az asszír relief is kifejez valamiféle mozgást, mint ahogyan a lascaux-i barlangrajzon is mozgó állatokat látunk; helyesebben: a mozgás esszenciáját s nem a mozgást magát. Vagyis az időtlenné tett időt.

Az impresszionista is, ahogyan Fülep kimutatta, tkp. síkokkal s nem perspektívával dolgozik. Azt hiszem,

Van Gogh is ezt az utat követi, bár más előjellel: pl. Festő a természetben.

Fülepet olvasva most már elvethetjük azt a felfogást, hogy az idő először az impresszionistákkal jelenik meg a képzőművészetben, tehát ott válik a festészet „négydimenzióssá”.

Az idő mint dimenzió állandóan jelen van. A harmadik dimenzió is állandóan adott, látenszen ott van minden egysíkú képen, természetesen nulla fokon. A idő, a negyedik dimenzió viszont a végtelentől az 1-ig terjedően lehet jelen, ha mindez pszeudo-matematikai nyelven egyáltalán kifejezhető.

1973. szeptember 11.

Pinochet tábornok és kollégái katonai puccsot hajtottak végre Chilében. A legvadabb hírek érkeznek. Az USA most rendet tesz a hátsó udvarában. Ugyanolyan undorítóak, mint az oroszok, mihelyt megfélekednek magukról, és nem teszik a szépet.

1973. szeptember 23.

Tegnap Rómában az egyik chilei vezető arra a kérdésre, hogy a Népi Egység kéri-e nemzetközi brigádok segítségét, kitérő választ adott, olyanformán, hogy a chilei népnek kell eltiporni a fasizmust, de számítanak a nemzetközi haladó erők támogatására, mindekenelőtt Latin-Amerika mozgalmaira.

1973. szeptember 24.

Meghalt Pablo Neruda.

1973. október 1.

Hevér levélnaplójához.

Stílusa elragadó, bár fordulataiban gyakran hamisan Ady-csillogású. Ez az ember ég a szereplés- és cselekvésvágytól. Önálló akaratát mindig elnyomták, de nem durván, hanem finom módszerekkel. Ennek tudatában akar cselekedni, kitörni, de attól tartok, erre képtelen, mint azok az emberek, akik mindig küzdelem nélkül maradtak alul.

A közelmúltban komoly vitáink voltak a szobaillegalításba vonult vitakörök lehetetlenségéről. „Politikai nevelés”. De ki nevelt volna és kit? Hevér 1848-as alapállását anakronizmusnak érzem. Egy közös pontunk volt: a kulturális élet átszervezése. De ezt a csatát nem itt kell megnyerni. Hevér rögeszméje az amatőr színjátszás. Úgy képzelte el, néhányan bemegyünk, és puccsszerűen eltávolítjuk az Amatőrszínház vezetőségét, s mi majd azután a meglévő emberanyagot átforgalmazzuk. De erre még a szubjektív feltételek sem voltak adottak, nem beszélve a véghezvitel objektív lehetetlenségéről, ami miatt közröhejbe fulladt volna, s teljesen jogosan.

(Utólagos megjegyzés: Hevér János levélnaplóját megismertette ismerősei szűkebb körével — nem tudom, megvan-e még? —, hogy vitát kezdeményezzen a helyi művelődési állapotokról. Tartalmából valójában már nem sokra emlékszem. Érzelmi hatásának emléke ez a kis bejegyzés.)

1973. október 16.

Juhász F.(erenc)

hangja: modoros

szabad asszociációi nem szabadok

magatartása: nem morális, de moralizáló

nonkonformizmusa: álöltözet, mely széplelket takar

mondanivalója alig több közhelyek breviáriumánál, bő lére eresztve

természetessége: mesterkéltné

sikere: meglovagolta az antidogmatikus konjunkturát

(Utólagos megjegyzés: Ekkoriban — nem teljesen alaptalanul — kizárólag a kádári világ koszorús költőjét láttam Juhászban.)

1973. október 17.

Folyóirat tervezése. Neve: talán Periszkóp. Péter Sándor a Gyomirtót javasolja. Ez egy szatirikus lapnál még csak elmenne, de ide más kellene. Elsősorban fiatal munkásoknak kellene írniuk, hogy ne passzív befogadók, de kritikusok legyenek. Van-e ennek realitása? Háttérbe szorítani a szépirodalmat, mert különben ellep bennünket a sok giccses vers, de növelni az irodalmi és a művészeti kritikát. Társadalombírálat első helyen. Nincs állandó szerkesztőség, kollektív szerkesztés. Növelné a vitaszellemet. „Minden létező kíméletlen bírálata.” Önmegismerés. Felvilágosítás. Harc. Film- és színházkritika. Zenei írások. Szociográfia. Riport. Grafika. Fotó. Karikatúra (!!!). Félévenként 1 irodalmi melléklet a legjobb írásokból. Ha lehet, kétnyelvű, de mindent eredetiben.

(Utólagos megjegyzés: Hamvába holt kísérlet, mely — akkori szerencsénkre — nem valósult meg, más-különből valószínűleg előbb-utóbb a börtönben kötöttünk volna ki. Különből úgy képzeltük, hogy stencilgépen sokszorosítanánk, engedély nélkül. A községben azonban csak egyetlen arra alkalmas eszköz volt, a Népegyetem épületében, a községi politikai vezetőségek közvetlen közelében, így annak még a közelébe sem juthattunk.)

1974. január 14.

Egy mozgalmas hét... Én mint a temerini Irodalmi Kör alelnöke. Micsoda anakronizmus. A gyerekek adjusztálása, pénzügyi terv, kicsinyeskedők letörése, tárgyalások kis- és nagystílusú bürokratákkal, funkcioná-

riusokkal, egyszóval egy egész bornírt világ a fejem fölött, készen arra, hogy rám zuhanjon.

Néprajzkutatás. De ezt már nem hagyom!

Rádió. Irodalmi félóra. Pedró (Péter Sándor) szerkeszti. Az első nem a legjobban sikerült. Csuhai (Balogh Sándor) tekervényesen fogalmaz. Sztivi (Gajó István) nem buta fickó. Jó észrevételei vannak Déryről. Pásztor Hárfás-novellája. Hevér „Jóska”: Vasárnapi írás. Jobb is lehetne. Zsiga a moziműsorról. Zsiga egész jól fogalmaz. Játék. Nincs jó beolvasónk, s ez mindent elront.

(Utólagos megjegyzés: 1973 decemberében a temerini fiatalok — a község akkori magyar vezetőinek jóváhagyásával — létrehozták az Irodalmi Kört, amelynek távollétemben alelnökévé választottak. Elnöke Hevér János, titkára Gyuráki János lett. A néprajzkutatás az én vesszőparipám volt, valószínűleg ezért került be a programba, erre vonatkozik az idézett kitétel.)

1974. január 15.

Évtizedek hosszú sorának tapasztalatai alapján megtanultuk, hogy szkeptikusan kell a hivatalos közleményekre tekintenünk. Ez érvényes az ún. Szolzszenyicin-ügyre is. Nem tudjuk, Szolzszenyicin új regényei mit tartalmaznak, tehát nem tudjuk, hogy az őt ért vádak mire alapozódnak. Amit tudunk, hogy Szolzszenyicin több komoly antisztálinista művet írt, s gyanús, hogy most sem ő rágalmazza a szovjet állapotokat, hanem a neosztálinizmus cerberusai rágalmazzák őt. Minden jel erre mutat. Ha a szovjet labdarúgó szövetség egyik vezetője rafinált módon belekeveri a Chile—Szovjetunió meccs ügyébe Szolzszenyicint és Zaharovot, akkor azt aligha becsületes szándékkal teszi. Az idő eltakarja az igazságot; de a hazugságot is az idő fogja leleplezni.

Egy órával később:

Most hallom a pletykát, hogy a temerini Szabadság — Sloboda filmszínház pert akar indítani az Irodalmi Kör ellen azzal az ürüggyel, hogy anyagilag hátrányos helyzetbe hoztuk őket a rádióban elolvasott Gyuráki Gáspár-féle bírálattal. Áldassék a nyárspolgári bárgyúság! Hát ezért maradtak távol az Irodalmi Kör vasárnapi gyűléséről a meghívott községi funkcionáriusok?! A filisztereknek fáj az igazság? Fáj, hogy ízlésficamban szenvedőknek lettek titulálva?

(Utólagos megjegyzés: Néhány évvel korábban hasonló konfliktusra került sor Szabadkán is.)

1974. január 20.

Minden kis senki ellenünk intrikál. Ha már az első tétova lépéseket ilyen disznóságok veszik körül, mi lesz a továbbiakban? Apró-cseprő ügyek és mocskos kis rágalmazók! Az egész annyira kicsinyes, hogy más-

hol egy vállrándítással is elintézhetnénk. Máshol. De nem Temerinben.

A háttérben nyilván politikai intrikák folynak a maguk kis szemétdombjait egymás ellen védő bürokrata kakasok között. Közelednek ugyanis a választások, s most igyekszik új lóra ülni mindegyik. S akkor itt vagyunk mi, az Irodalmi Körben, közülünk jó néhányan közismerten bürokrataellenes beállítottságúak. S ez nem tetszik a karrieristáknak, pszichopátáknak, s az olyan bürokratáknak, akik ifjúkori vélt vagy valós forradalmi tetteikből nimbuszt alakítottak ki maguk körül.

A küzdelem itt sokkal nehezebb, mint máshol, természetesen föl valamelyik metropolisban, vagy akár Újvidéken. Sokkal nehezebb, mert itt már a legkisebb gesztus is elevenbe vág, s az igazán nagy tettekre szinte sor sem kerülhet, hiszen az embert ezernyi szálal igyekeznek sárba rántani vagy elidegeníteni, s legtöbbször sikerrel.

1974. január 22.

Sutjeska — hazai film.

Ez is, akárcsak elődje, a Neretvai csata, gyöngécske, annak ellenére, sőt, talán éppen azért, mert mindenáron reprezentatív akart lenni. De a filmek igazi reprezentativitását nem a fölvonultatott (valóságos vagy vélt) nagynevű színészegyéniségek és gyönyörű kosztümök adják.

Nagy rendezői baklövés, ha a hősök szájába cédulát kell rakni. Ez történt Tito megszemélyesítése esetében is. Az idealizálás örvén siralmas karikatúráját tudta csak adni Burton. Különben is Burton szerepköre teljesen a lábujjhegyre állítás jegyében született. Hamis és történelmietlen, semmi köze az igazi partizánvezérhez, még akkor is, ha egy-két esetben igyekezett hű lenni a valóságos eseményekhez.

1974. január 28.

Igen, a naplórás (vagy a vallomás) szegényes, silány tettepótlék. Úgy érzem, ebbe pusztulok bele. Ebbe az átkozott ellentmondásba. A betű, a toll még megmaradt. De meddig? Nem lehet mindent a környezetre kenni. Saját természetem is hibás. Valami gátlásosságot hordozok, és nem tudok tőle megszabadulni. Így nem mehet tovább!

Most, ahogy visszatekintek az elmúlt 4-4,5 évre, nem mondhatnám, hogy elégedett vagyok. Sokat tanultam és tapasztaltam, de keveset tettem. Végül ugyanabba az álszent és szűzieskedő hibába estem, amit sok értelmiségi ismerősöm magatartásában magam is kárhoztattam: a fanyalgó életformába, ami csak sznobizmusba vezet. Szubjektíve persze mi sem állt tőlem távolabb, mint ez. Ám az erkölcsi íté-

leteket elsősorban a cselekvésre alkalmazzák, és csak másodsorban a szándékra.

Persze próbálkoztam, sőt esetenként vagdalkoztam is. Az eddigieknél azonban többet kell tenni. És ez fölöttébb nehéz. Szívósnak és kitartónak kell lenni. Lekötni a homokot, mélyen gyökerezni a talajba, de az ég felé törni, mint az akác. A kidöntött akác helyén tíz másik nő, s ezek helyén egész erdő. Az erdőt is kiirthatják, de egy napon mindent elnyel a rengeteg, és a virág mindent elborít.

1974. január 30.

Lukács György (1918): „Az, hogy a proletariátus felszabadítása megszünteti a kapitalizmus osztályelnyomását, abból éppoly kevésbé következik minden osztályelnyomás megszűnése, mint ahogy nem következett be a polgári osztály szabadságharcainak győzelmes befejezésével. A pusztá szociológiai szükségzerűség síkján ez csak az osztálytagozódás megváltozását, a régi elnyomottak elnyomóvá válását jelenti.”

Itt a fiatal, még nem kommunista Lukács olyan sarkalatos problémát anticipált, aminek azóta sem szenteltek igazi figyelmet. Szinte borsózik az ember háta a felismeréstől. Mert ebben benne van az azóta eltelt majd hatvan év minden kínja és keserve.

1974. február 2.

Botrányba fulladt a belgrádi Bölcsészeti Kar tanácsának ülése, hirdeti az újság, s most látom csak, hogy mennyire elszigetelődtem. Nem tudom, hogy miről van szó. Pontosabban nagyon is jól tudom, hogy miről van szó. Arról, hogy leszámolnak '68 örökségével. Ez az örökség ellentmondásos ugyan, de mégis forradalmi. '68 ösztönös megmozdulás volt, s mint ilyen, magán viselt szinte minden politikai színárnyalatot, ez nem vitás. Mint ahogyan az sem lehet vita tárgya, hogy a mozgalomnak pozitív szerepe volt. Sem az anarchista illúzióknak, sem a szélsőbaloldali hangoskodó frázisoknak nem voltam híve. De '68 mégsem csupán ezekből állt.

1974. február 3.

Író-olvasótalálkozó: Németh István. Sikeres. Kb. 80-100 főnyi közönség, s elég aktív! Talán egyszer ebből kinő egy ifjúsági tribün Temerinben is! Mindenesetre azon kell lenni.

Csináltam egy rövid rádióriportot Némethtel.

(Utólagos megjegyzés: Németh István Zsebtükör c. kiváló, és a kor szelleméhez képest bátor riportkönyvét mutattuk be.)

1974. február 5.

Itt járt Pedró (Péter Sándor) és Csuhi (Balogh Sándor). Ők újságolják, hogy bürokratáink lesztek (vagy leszettek) a kultúrház folyosóján kiállított Somci-féle (Varga Somogyi Tibor ma már Budapesten élő fényképész — Cs. B.) fotókat, olyan mondvacsinált ürüggyel, hogy népszerűsíti a kábítószer-élvezést és terjeszti a pornográfiát. Egy adalékkal több a bigottság és a prudéria, egyszóval a hülyeség temerini anatómiájához.

Mondják, a fenti tevékenységben elől járt ing. Pap F. Ferenc, a vajdasági exvezér (Čanadanović) jóembere. (Később derült ki, hogy a jugoszláv katonai kémelhárítás kádere volt, együtt dolgozott a két évtizeddel később elhíresült Josip Molnárral — Cs. B. megjegyzése.)

17-én jön: Szügyi, Tari, Sziveri. Én nemigen kedvelem a verseiket. Lombikköltészet ez, a szabad levegőn elsorvad. Azonban fiatalok. Vihetik még valamire. Támogatnunk kell őket.

1974. február 11.

Koliger Károllyal találkozom Hevérnél. Különben az amatőr festőkkel egyeztetett valami tárlatfélérről. Mutatványnak kihozott vagy 30 kisebb-nagyobb méretű rajzot. Csupa méretes krumplics. Akad közöttük jó is, rossz is. Én a helyében szobrokat csinálnék ebből az anyagból.

Különben egy szövegkázán. Állandóan jár a szája, nem lehet tőle szóhoz jutni.

1974. február 13.

Szolzszenyicint kiutasították a Szovjetunióból. Sztálintól Brezsnyevig ellentmondásos az út, de azért fölismerhető.

Az öreg Szelinek tetszett a Kemény-dolgozatom. Azt mondja, hogy az első fele nyomdakész állapotban van, s kár, hogy a többit ellaposítottam. Sajnos az idő szorított.

1974. február 14.

Helyi bürokratáink onanizálása tovább folyik.

1974. február 17.

Irodalmi matiné Tarival, Szügyivel, Sziverivel. 35-40 ember. (Kielégítő.) Nem túl aktív közönség.

Heves vitát folytattam Tarival, amely még délután is tartott. Hibáztattam a miszticizmusukat, amit viszont ők vállaltak. Eszmei „vezérük” Tari, ám „filozófiája” meglehetősen eklektikus. De ettől még fasza gyerekek!

Bepörögtem, amikor Tari másodkézből akarta interpretálni Lukácsot. Mi több, Marxról megállapította, hogy a misztika mellett teszi le a voksot, mármint akkor, amikor azt mondja, hogy bizonyos körülmények között Moloch is realitással bír, illetve a képzelt száz arany is funkcionálhat úgy, mintha valódi lenne.

De istenigazából nem ezen a területen csaptunk össze, hanem ott, hogy az igazi költészetnek mi a „miszsiója”. Én az ő költészetüktől a demisztifikálást és az oppozíciót kértem számon.

Tari elmesélte a verbászi költőtálalkozón történt esetét. Odaállt a kétnyelvű munkásközönség elé, bemondta a címet: Disznó — Svinja, majd így folytatta:

kakuk kakuk

kakuk kakuk...

Elégedetten teszi hozzá, hogy a közönség az asztalt verte és a poharakat törte az esztétikai élvezettől.

1974. február 20.

A patriarchális bürokrácia hihetetlenül szívós és alkalmazkodóképes. Ez jellegéből következik. Egyik arca családias, jószándékú, hogy ne mondjam: atyai. Ez képezi a külső mázat. A másik a durva fogdmeg arca, amelyen az ostoba osztálygóg virít.

Major Nándor szerint (ő most minden pártbölcesség megmondhatója), Somci fotói (amelyek a zűrt okozták) — ezt Junger Imrétől hallottam —, a „fekete hullámhoz” tartoznak. De hogyan állíthatja ezt Major, ha nem is látta a kiállítást? Vagy talán hallott a keretek fekete színéről, s ennek alapján skatulyázza a képeket ide vagy oda?

(Utólagos megjegyzés: A temerini Harcoszövetség nyomására a község magyar pártvezetői Major Nándorhoz fordultak ideológiai eligazításért. A beszélgetés eredményeként döntöttek úgy, hogy a kiállítást hivatalosan nem tiltják be, „csak” megszüntetik.)